

EL CAMÍ DE BRÀFIM (PUIGPELAT, ALT CAMP): UN NOU TALLER PRODUCTOR D'ÀMFORES VINERES DE LA FORMA DRESSEL 2-4

JOAN CANELA GRÀCIA, ICAC
RAMON JÁRREGA DOMÍNGUEZ, ICAC
JORDI LÓPEZ VILAR, ICAC

RESUM

En aquest article presentem un assentament rural d'època ibèrica tardana i romana ubicat a Puigpelat (Alt Camp), amb una ocupació datada entre els segles III/II aC. i III dC. Documentat per primera vegada l'any 2012 en el marc d'unes prospeccions arqueològiques, l'estudi recent d'una col·lecció particular amb materials procedents d'aquest jaciment ha permès identificar-lo com una terrisseria de producció d'àmfores Dressel 2-4 (o Dressel 2-3). Es tractaria, doncs, d'uns dels pocs forns d'aquesta producció coneguts en el marc territorial de l'Alt Camp.

ABSTRACT

This article presents a rural settlement of late Iberian and Roman period located in Puigpelat (Alt Camp), dated between the III/II century BC and AD century III. It was documented for the first time in 2012 in the framework of some archaeological surveys. These works and the recent study of a particular collection of materials from this site has allowed to identify this site as a production kiln of amphorae Dressel 2-4 (or Dressel 2-3). It is, therefore, one of the few known kilns of this production in the framework of territorial Alt Camp.

Paraules clau: terrisseria, Dressel 2-4, ager *Tarraconensis*, assentament rural.

Keywords: Pottery, Dressel 2-4, Ager *Tarraconensis*, rural settlement.

Introducció

Entre els anys 2012 i 2013 es desenvoluparen dues campanyes de prospecció en el curs mitjà del riu Gaià, que afectaren els municipis de Bràfim, Nulles, Puigpelat i Vilabella. Es van dur a terme en el marc del projecte "El Poblament protohistòric al Camp de Tarragona i el seu entorn", impulsat des de l'Institut

Català d'Arqueologia Clàssica i dirigit per la Dra. Carme Belarte (ICREA-ICAC) i el Dr. Joan Canela (ICAC). La recerca va tenir el suport i finançament dels ajuntaments de Nulles i Puigpelat, així com de la Diputació de Tarragona.

La primera campanya es desenvolupà en els municipis de Nulles i Puigpelat entre els mesos d'octubre i desembre de 2012, dirigida pels arqueòlegs Joan Canela, Jordi López i Ignacio Fiz (2012) i amb la participació d'estudiants del màster en arqueologia clàssica de l'ICAC. Fou en el marc d'aquesta intervenció, i gràcies també a les indicacions del Sr. Francesc Llagostera, que es localitzà el jaciment del Camí de Bràfim, que es troba ubicat en el sud-est del terme de Puigpelat, en unes vinyes emparrades properes a l'antic camí ral de Valls a Barcelona, avui conegut com Camí de Bràfim. La seva situació es correspon a una zona interior de l'*ager Tarraconensis* (fig. 1), relativament allunyada de la costa però pròxima a vies de comunicacions importants a l'època romana –camí ral de Vilafranca a Montblanc– (PALET 2003). El jaciment se situa concretament a 2,5 km al sud d'aquest camí històric. En l'actualitat no disposa d'aigua en el seu entorn immediat, trobant-se el curs hídric més proper a 1,75 km a l'oest (Torrent dels Caus). La documentació medieval cita, però, l'existència de llacunes en les proximitats (la Llacuna de Bastards), i l'orografia del terreny –una extensa plana on es localitzen nombroses depressions que actuen com conques internes (clotes), avui ocupades per plantacions de vinya– permet hipotetitzar l'existència d'un paisatge antic amb presència de llacunes en les proximitats del jaciment (CANELA 2014).

Els materials ceràmics

Durant la prospecció realitzada l'any 2012 es recolliren fragments ceràmics en abundància, per la qual cosa es va realitzar una selecció dels materials més significatius per al seu estudi, als quals ajuntem els materials procedents d'una col·lecció particular (fig. 2-4). A continuació els presentem segons el tipus:

Ceràmica ibèrica oxidada

Les formes documentades de ceràmica ibèrica oxidada són força comunes i poc definitòries a nivell cronològic. El fragment més interessant és un fragment de vora de *kalathos*; aquesta forma es començà a produir en la segona meitat del segle III aC. i tingué força pervivència en època tardo-republicana.

Un fragment de vora de *kalathos*.

Tres fragments de vores de tenalles.

Una vora d'àmfora ibèrica.

Àmfora itàlica

Una vora d'àmfora greco-itàlica, pasta tipus "DB", pròpia de l'àrea vesubiana. No podem descartar una datació en la centúria anterior, però a grans trets s'ha de situar en el segle II aC.

Terra sigil·lada itàlica

Un fragment de vora d'un bol, de forma indeterminable.

Un fragment de peu d'una copa decorada, de forma indeterminable.

Terra sigil·lada gàl·lica

Un fragment de vora d'un bol de la forma Dragendorff 27C.

Un fragment de vora d'un bol de la forma Dragendorff 37.

Dos fragments de vora de plats o bols de forma indeterminable.

Un fragment de peu de plat o bol, de forma indeterminable.

Un fragment informe de forma indeterminable, amb decoració.

Terra sigil·lada africana A

Un fragment de vora d'un bol de la forma Hayes 9B.

Un fragment de vora d'un bol de possible Hayes 14.

Ceràmica africana de cuina

Un fragment de vora de possible plat Hayes 181.

Un fragment de vora d'un bol de la forma Hayes 197.

Ceràmica grollera reduïda

Un fragment de vora d'una cassola.

Àmfora tarraconense

Set fragments de vora de la forma Dressel 2-4.

Un fragment de vora de la forma Dressel 2-4 evolucionada.

Un fragment de nansa de la forma Dressel 2-4, potser del Maresme.

Un pivot d'àmfora de la forma Dressel 2-4.

Altres materials ceràmics

A part d'alguns fragments de ceràmica comuna, ens sembla destacable la troballa d'un fragment de *tubulus*, que tant podria haver format part d'una instal·lació termal com haver estat utilitzat en les instal·lacions de la terrisseria. En la prospecció del 2012 també es localitzaren fragments de *tegula* amb clars indicis d'excés de cocció, que podrien ser també rebutjos de forn.

Els elements metàl·lics trobats al jaciment

Procedeixen d'aquest jaciment una sèrie d'objectes metàl·lics que han anat

apareixent en la superfície com a conseqüència de les successives llaurades, que es conserven en una altra col·lecció particular (fig. 5). Destaquen les monedes, cinc, que cataloguem tot seguint (seguint les obres de VILLARONGA 2004 i BENAGES 1994):

1. *Dracma, Emporion*

Anv: cap de Persèfone a l'esquerra voltat de tres dofins.

Rev: Pegàs a la dreta. Llegenda grega EMPORITON.

Seca: *Emporion*

Ref.: Villaronga 247.

Cronologia: 241-218 aC.

17,5 mm; 12 h; 4,67 g.

2. *As ibèric*

Anv: cap d'home a dreta.

Rev: genet a dreta amb palma a la mà; a sota, llegenda no conservada.

Seca:

Ref.:

Cronologia:

25 mm; 10 h; 8,83 g.

3. *Semis ibèric partit, Kesse?*

Anv: cap d'home a dreta. Darrera, símbol espiga?

Rev: cavall a dreta; a sota, llegenda ibèrica KESE?

Seca: Kesse?

Ref.: Benages 43?

Cronologia: primera meitat del segle II aC.

20 mm; 2 h; 2,13g.

4. *Semis, Gadir*

Anv: cap d'Hèracles/Melqart cobert amb la pell del lleó a l'esquerra i clava al davant, (que aquí queda fora del camp)

Rev: dues tonyines a esquerra. Entre els caps, punt i creixent. Entre les cues, aleph. Llegendes púniques MP'L a dalt i 'GDR a sota.

Seca: *Gadir*.

Ref.: Villaronga 534.

Cronologia: principis del s. I aC.

1,6-1,8 mm; 3 h; 3,48 g.

5. *August, Ilerda, as partit*

Anv: cap d'Octavi mirant a dreta. Llegenda [IMP] AVGVST [DIVI F].

Gràfila de punts.

Rev: lloba mirant a dreta. Llegenda ILER[DA], i a sota Gràfila lineal.

Seca: *Ilerda*.

Ref.: Villaronga 1174.

Cronologia: 27 aC. – 23 aC.

25 mm.; 8 h; 4,20 g.

Advertim que manca un fragment de l'as ibèric, just sota el cavall, lloc on estaria escrita la seca, i que no és possible observar un hipotètic símbol darrera el cap, ja que en aquest lloc el metall està malmès. El semis ibèric partit és menys de la meitat de la moneda i podria atribuir-se, amb dubtes, a l'emissió de *Kesse* amb símbol espiga.

Comprenen, com es pot observar, un arc cronològic entre la segona meitat del segle III aC. i el començament de l'època d'August. Tot i la perduració de moneda antiga en la circulació monetària, la presència de la dracma emporitana, datada abans de l'arribada dels romans a les nostres terres, entre el 241 i el 218 aC., podria senyalar un origen força antic pel jaciment.

Hem d'esmentar també tres fibules de bronze fragmentades. Dues són del tipus anular hispànic de timbal, i es conserva la part del pont amb la cassoleta buida que li dona el nom. La tercera, típicament romana, és del tipus *Aucissa*, tipus 20 d'Erice, i tenim part del pont, doblegat, i la placa del cap on s'acoblaria l'agulla. Presenta una decoració senzilla d'una línia de punts resseguint l'eix del pont. Les fibules anulars recuperades tenen una àmplia datació entre els segles IV i II aC., mentre que la fibula de tipus *Aucissa* té una cronologia compresa entre les èpoques d'August i Claudi (ERICE 1995, 127).

Finalment, s'ha recuperat també un mànec de bronze motllurat. És de secció aplanada i estriat en una de les cares. Hem vist objectes similars classificats com mànecs de bisturí (per exemple, a ORTISI 2015, taf. 30, 17).

La terrisseria del Camí de Bràfim en el seu context històric i geogràfic

La terrisseria del Camí de Bràfim se situa en el que podem considerar zona oriental de l'antic *ager Tarraconensis*. Precisament a aquesta àrea és on es localitzen els forns d'àmfores romanes més antics del territori, concretament el del Vilar (Valls), on es varen produir àmfores vineres de la forma Dressel 1 A (i sembla que també greco-itàliques, fins i tot en mida petita, cosa força inusual) (LÓPEZ MULLOR i MARTÍN 2008, 37-38), i a la zona de Fontscaldes, on s'han documentat fragments d'àmfores (també de la forma Dressel 1) que tenen segells escrits en alfabet ibèric (CARRETÉ, KEAY i MILLET 1995, 160 i 257). Aquestes primerenques produccions d'àmfores romanes, emmarcades en un context poblacional encara netament ibèric, es poden situar en el darrer quart del segle II aC. o ja dins el I aC.

Després hi ha un llarg hiatus de temps en el qual només coneixem un forn d'àmfores de base plana de la forma Oberaden 74, el de la Canaleta (Vila-seca, Tarragonès), que probablement es data en època d'August o, en tot cas, dins la primera meitat del segle I dC. (GEBELLÍ 1996; GEBELLÍ i JÁRREGA 2011). La producció en sèrie, però, d'àmfores vineres a l'*ager Tarraconensis*, representada per la forma Dressel 2-3 o 2-4, prengué volada ja entrat el segle I dC., possiblement en època de Tiberi / Claudi (JÁRREGA 1996, 481; JÁRREGA 2009, 104-105; JÁRREGA i PREVOSTI 2011, 471 i 474). El seu moment principal es pot situar fins a l'època flàvia, tot i que hi hagué una continuïtat, en la forma del que hem anomenat "Dressel 2-4 evolucionada" (i que ara podríem també anomenar "Dressel 2-3 evolucionada") fins al segle III dC. (JÁRREGA i OTIÑA 2008). Aquesta producció es va concentrar sobretot a l'àrea de l'actual Baix Camp, on en els termes de Reus, Riudoms i Vila-seca s'han documentat almenys mitja dotzena de centres productors (JÁRREGA 1996 i 2009; MASSÓ 1998; JÁRREGA i PREVOSTI 2011). En canvi, a l'àrea oriental de l'*ager Tarraconensis* la implantació d'aquestes terrisseries apareix representada en molta menor quantitat, cosa que es pot deure a problemes en la recerca (la qual cosa no ens sembla pas probable), una possible menor producció de vi a aquesta zona, o bé una menor idoneïtat en l'obtenció d'argiles a aquesta àrea.

El taller d'àmfores més oriental dels coneguts a l'*ager Tarraconensis* és el de Darró (Vilanova i la Geltrú), potser quelcom més antic en el seu origen, ja que a més de les àmfores de la forma Dressel 2-4 es varen produir les Pascual 1 (LÓPEZ MULLOR 1989 i 1993), que no semblen haver perdurat més enllà de l'època de Tiberi. Potser podem associar la producció d'aquest taller, que es troba a tocar mar, amb la de la propera zona de la Laietània. També és costaner el taller del Vilarenc (Calafell), on hi hagué una producció d'àmfores Tarraconense 1 en el darrer quart del segle I aC. (MARTÍNEZ i REVILLA 2008), i sembla que també de Pascual 1, Dressel 2-4 i 7-11 i possiblement Oberaden 74, juntament amb *tegulae*, *lateres*, *dolia* i *pondera* (REVILLA 1995, 185-186), tot i que aquest taller no és gaire conegut, en no haver-se excavat.

En contrast amb els dos anteriors, es troba més a l'interior, no gaire lluny del traçat de la via Augusta, el forn d'àmfores de Tomoví (Albinyana - Santa Oliva), al Baix Penedès, on s'ha documentat la producció d'àmfores de la forma Dressel 2-4 (REVILLA 1994; MARTÍN i PREVOSTI 2003). En tots aquests casos, la presència de tipus més antics (Tarraconense 1, Pascual 1 i potser Oberaden 74) que a la zona central i occidental de l'*ager Tarraconensis* ens fan pensar que aquest sector oriental presenta una dinàmica pròpia (JÁRREGA i PREVOSTI 2011, p. 471), potser relacionada amb la producció vinera de la Laietània.

A l'àrea central de l'*ager Tarraconensis*, a part de la zona amb més concentració, (situada als actuals termes de Reus i Riudoms), coneixem ara tres terrisseries

d'àmfores, en les quals s'ha documentat només la producció d'àmfores Dressel 2-4: la de la Clota (Creixell) (VILASECA 1994; VILASECA i CARILLA 1998), la del Vila-sec (Alcover) (ROIG 2010 i 2016) i la del Camí de Bràfim que aquí presentem. Les altres dues han estat excavades, i sabem que a la del Vila-sec es varen fer tant Dressel 2-4 "clàssiques" com evolucionades. Pel que fa als tallers de la Clota i del Camí de Bràfim, coneixem només exemplars que es poden atribuir a la primera producció, pel perfil arrodonit del llavi, mentre que les "evolucionades" presenten unes vores de clar perfil rectangular. Tot i que els materials que coneixem al Camí de Bràfim són molt fragmentaris (en tractar-se de troballes fetes en superfície), els podem atribuir concretament al tipus Dressel 2 (Berni 2015), que és el més habitual dins la producció tarraconense de la forma Dressel 2-4. Per tant, deuen pertànyer al període principal de producció d'aquesta forma, el segle I dC. Tanmateix, hi ha un fragment de vora (fig. 4.4) que, pel seu perfil rectilini i de tendència quadrangular, podem atribuir a la producció Dressel 2-4 evolucionada, per la qual cosa no en descartem una datació de finals del segle I o del II, o fins i tot d'inicis del III dC. Tanmateix, la impressió que ens dóna, tant pel contrast amb els altres fragments de vores estudiats com pel que vàrem poder apreciar al camp, és que aquesta producció tardana sembla ser molt minoritària.

Tot i que els materials que hem estudiat aquí són poc abundants, les prospeccions superficials ens permeten afirmar que, tenint en compte l'abundància de fragments d'àmfores que s'aprecien en superfície, podem documentar amb seguretat la presència d'una terrisseria. Malgrat que fins ara no s'han pogut fer anàlisis arqueomètriques, podem dir que, a partir de la inspecció visual, les pastes de les àmfores d'aquest taller són compactes, de color groguenc i rosat, amb poc desgredant visible, compost per partícules (de natura indeterminada, a manca d'anàlisis) de color gris fosc i marró, i amb una engalba molt prima de color beix.

No ha d'estranyar la possible existència d'un fragment de l'àmfora Dressel 2-4 produïda al Maresme a una altra zona productora com era l'*ager Tarraconensis*, ja que en coneixem altres casos a la zona del Baix Camp (BERNI 2010, 172-173, números 130, 131, 132; CABRELLES i GEBELLÍ 2011, 522-523, figs. 33-34; JÁRREGA i ABELA 2011, 164; JÁRREGA i BERNI 2015, 81).

Conclusions

La troballa de materials ceràmics ibèrics (*kalathoi* i d'altre tipus) al Camí de Bràfim, així com d'un fragment informe de ceràmica campaniana A i d'una vora d'àmfora greco-itàlica de clara producció itàlica, que podem datar cap a finals del segle III o (més probablement) en el segle II aC., tenint en compte la topografia de la zona, creiem que ens permet documentar l'existència d'un petit

llogarret agrícola d'època ibero-romana. Els objectes metàl·lics, en especial els numismàtics, es mouen en una cronologia d'entre la segona meitat del segle III aC. i el I dC., tot dubtant si la dracma emporitana és una mostra de circulació monetària residual.

Al mateix lloc, no sabem si amb alguna solució de continuïtat o no, es va instal·lar una terrisseria dedicada com a mínim a la producció d'àmfores (i possiblement també a altres materials, com és habitual a les terrisseries de l'*ager Tarraconensis*) en el segle I dC. Al Mas d'en Corts (Reus-Riudoms) es va documentar també un hàbitat ibero-romà, damunt del qual s'hi va establir posteriorment una terrisseria en el segle I dC. (GEBELÍ 2007). Possiblement aquí ens trobem amb un cas similar. La cronologia del segle I dC. la podem deduir per la tipologia de l'àmfora de la forma Dressel 2, que els escadussers fragments de terra sigil·lada itàlica i gàl·lica trobats ens permeten confirmar. Els materials cronològicament més recents són, a més de la vora d'àmfora Dressel 2-4 evolucionada, un fragment de sigil·lada africana A de la forma Hayes 9 B, que es data en la segona meitat del segle II, així com de ceràmica africana de cuina de la forma Hayes 197 (i un fragment de possible Hayes 181), probablement ja d'un segle II avançat o fins i tot del III. La possible vora de Hayes 14 en sigil·lada africana A ens portaria ja a finals del segle II o inicis del III. No s'han trobat materials més moderns, per la qual cosa és possible que l'ocupació del lloc decaigués quan es va acabar la producció d'àmfores, probablement en el darrer quart del segle I dC., amb una ocupació final possiblement poc important en el segle II o el III.

Val a dir que aquesta terrisseria es troba quelcom a l'interior (a uns 15 km del mar), com la majoria de les conegudes, tant a l'Alt Camp com al Baix Camp, essent costaneres només les de Darró, el Vilarenc i la Clota. Juntament amb el del Vila-sec i el de Tomoví (així com els del Vilar de Valls i de Fontscaldes, si hi sumem les produccions d'època ibero-romana), és un dels forns que coneixem situats més a l'interior (vegeu fig. 1).

Desconeixem la possible relació que pogués tenir aquesta terrisseria amb una eventual vil·la romana que pogués haver als encontorns; al Baix Camp, així com a altres llocs de la costa catalana, s'ha documentat la presència de veritables bòviles que tampoc no podem associar a cap hàbitat conegut. Això i el fet de que no s'hagi excavat el jaciment ens obliga a ser prudents a l'hora d'intentar interpretar aquesta terrisseria, però en qualsevol cas, les dades que aquí presentem ens permeten posar un punt en el mapa i una baula més en la documentació i estudi de les terrisseries d'àmfores a l'antic *ager Tarraconensis*, concretament a la seva àrea central i oriental.

BIBLIOGRAFIA

- BENAGES, J. 1994: *Les monedes de Tarragona*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Barcelona.
- BERNI, P. 2010: "Epigrafia sobre amphorae, tegulae, imbrex i dolia a l'àrea occidental del Camp de Tarragona", a Gorostidi, D. (ed.) *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes*, Documenta, 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 153-210.
- BERNI, P. 2015: "Novedades sobre la tipología de las ánforas Dressel 2-4 tarraconenses", *Archivo Español de Arqueología*, 187-201.
- CABRELLES, I.; GEBELLÍ, P. 2011: "La terrisseria romana del Mas d'en Corts (Reus)", a Prevosti, M. i Guitart, J. (ed.), *Ager Tarraconensis 2. El poblament*, Documenta, 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 496-546.
- CANELA, J. 2014: *Evolució del poblament i el paisatge a la Cessetània occidental durant el 1r mil·lenni a.C.*, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tesi Doctoral Inèdita.
- CANELA, J.; LÓPEZ VILAR, J.; FIZ, I. 2012: *Memòria de les prospecció arqueològica realitzada en el curs mitjà del riu Gaià i al sector oriental de la Serra de Miramar*, octubre/desembre de 2012, memòria inèdita.
- CARRETÉ, J. M.; KEAY, S.; MILLETT, M. 1995: *A Roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain, 1985-1990*, Journal of Roman Archaeology, Supplementary series 15, Ann Arbor, Michigan.
- GEBELLÍ, P. 1996: "Un nou centre productor d'àmfores al Camp de Tarragona. El forn de la Canaleta i el segell Philodamus (Vila-seca, Tarragonès)", *Bulleti Arqueològic*, 18, 69-96.
- GEBELLÍ, P. 2007: *El Roquís (Reus, Baix Camp). Una bòbila romana a l'ager de Tàrraco. Poblament rural, producció ceràmica i comerç a les nostres contrades en època romana*, Reus.
- GEBELLÍ, P.; JÁRREGA, R. 2011: "La terrisseria romana de la Canaleta (Vila-seca)", a Prevosti, M. i Guitart, J. (ed.), *Ager Tarraconensis 2. El poblament*, Tarragona, 547-562.
- ERICE, R. 1995: *Las fíbules del nordeste de la península Ibérica: siglos I a.E. al IV d.E.*, Institución Fernando el Católico, Saragossa.
- JÁRREGA, R. 1996: "Les àmfores romanes del Camp de Tarragona i la producció del vi tarraconense", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 5, 179-194.
- JÁRREGA, R. 2009: "La producció vinícola i els tallers d'àmfores a l'ager Tarraconensis i l'ager Dertosanus", a Prevosti, M. i Martín, A. (ed.), *El vi tarraconense i laietà: abir i avui. Actes del simposium*, Documenta, 7, Tarragona, 99-123.
- JÁRREGA, R.; ABELA, J. 2011: "Producció i importació de ceràmiques a l'ager Tarraconensis. Una aproximació a l'economia del Camp de Tarragona en època romana", a Prevosti, M. i Guitart, J. (ed.), *Ager Tarraconensis 2. El poblament*, Tarragona, 141-207.
- JÁRREGA, R.; BERNI, P. 2015: "Exportación e importación de ánforas en el ager Tarraconensis entre finales de la República y el Alto Imperio", a V. Martínez Ferreras (ed.), *La difusión comercial de las ánforas vinarias de Hispania Citerior-Tarraconensis (s. I a.C. - I. d.C.)*, Archaeopress Roman Archaeology, 4, Oxford, 79-90.
- JÁRREGA, R.; OTIÑA, P. 2008: "Un tipo de ánfora tarraconense de época medioimperial (siglos II-III): la Dressel 2-4 evolucionada", *SFECAG, Actes du Congrès de L'Escala-Empúries*, Marsella, 281-286.
- JÁRREGA, R.; PREVOSTI, M. 2011: "Figlinae tarraconenses. La producció ceràmica a l'ager Tarraconensis", a Prevosti, M. i Guitart, J. (ed.), *Ager Tarraconensis 2. El poblament*, Tarragona, 455-489.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1989: "Nota preliminar sobre la producció anfòrica de Darró, Vilanova i la Geltrú (Barcelona)", *Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de Lezoux*, 109-122.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1993: "Los talleres anfóricos de Darró (Vilanova i La Geltrú, Barcelona). Noticia de su hallazgo", *Empúries*, 48-50, vol. II, 64-76.
- LÓPEZ MULLOR, A.; MARTÍN, A. 2008: "Tipologia i datació de les àmfores tarraconenses produïdes a Catalunya", *La producció i el comerç de les àmfores de la Província Hispania Tarraconensis. Homenatge a Ricard Pascual i Guasch*, Monografies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, 8, Barcelona, 33-94.

- MARTÍN, A.; PREVOSTI, M. 2003: "El taller d'àmfores de Tomoví i la producció amfòrica a la Cossetània oriental", a Guitart, J., Palet, J. M. i Prevosti, M. (ed.). *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 231-237.
- MARTÍNEZ, V.; REVILLA, V. 2008: "El Vilarenc (Calafell). Quelques observations sur la production amphorique d'un fundus du territoire de Tarraco à la période augustéenne", *SFECAG, Actes du Congrès de L'Escala-Empúries*, Marsella, 295-304.
- MASSÓ, M. 1998: "Dades sobre la producció d'àmfores de vi romanes en el sector occidental del Camp de Tarragona", a: *2n Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, Monografies Badalonines, 14, Badalona, 283-288.
- ORTISI, S. 2015: *Militärische Ausrüstung und Pferdegeschirr aus den Vesuvstädten*, Palilia, 29, DAI-Rom.
- PALET, J.M. 2003: "L'organització del paisatge agrari al Penedès i les centuriacions del territori de Tàrraco: estudi arqueomorfològic", a Guitart, J., Palet, J.M. i Prevosti, M. (ed.), *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 211-229.
- REVILLA, V. 1994: "El alfar romano de Tomoví. Producción anfórica y agricultura en el área de Tarraco", *Butlletí Arqueològic*, 16, 111-128.
- REVILLA, V. 1995: *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I aC.-III dC.)*, Barcelona.
- ROIG, J. F. 2010: "La bòbila romana del Vila-sec (Alcover, Alt Camp)", a Prevosti, M., López, J. i Guitart, J. (ed.), *Ager Tarraconensis 5. Paisatge, poblament, cultura material i història. Actes del Simposi Internacional*, sèrie Documenta 16, Tarragona, 303-337.
- ROIG, J. F. 2016: "Las ánforas tipo Dressel 2 y Dressel 2-4 evolucionadas del alfar del Vila-sec (Alcover, Tarragona)", a Jàrrega, R. i Berni, P. (ed.), *Amphorae ex Hispania: paisajes de producción y consumo*, Monografías Ex Officina Hispana III, 199-212.
- VILASECA, A. 1994: *Creixell. «La Clota», un assentament romà*, Creixell.
- VILASECA, A.; CARILLA, A. 1998: "L'assentament romà de La Clota, Creixell, Tarragonès. El poblament rural al nord-est del Tarragonès en context de canvi d'Era", *Citerior*, 2, Tarragona, 189-201.
- VILLARONGA, L. 2004: *Numismàtica antiga de la Península Ibèrica: introducció al seu estudi*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Barcelona.

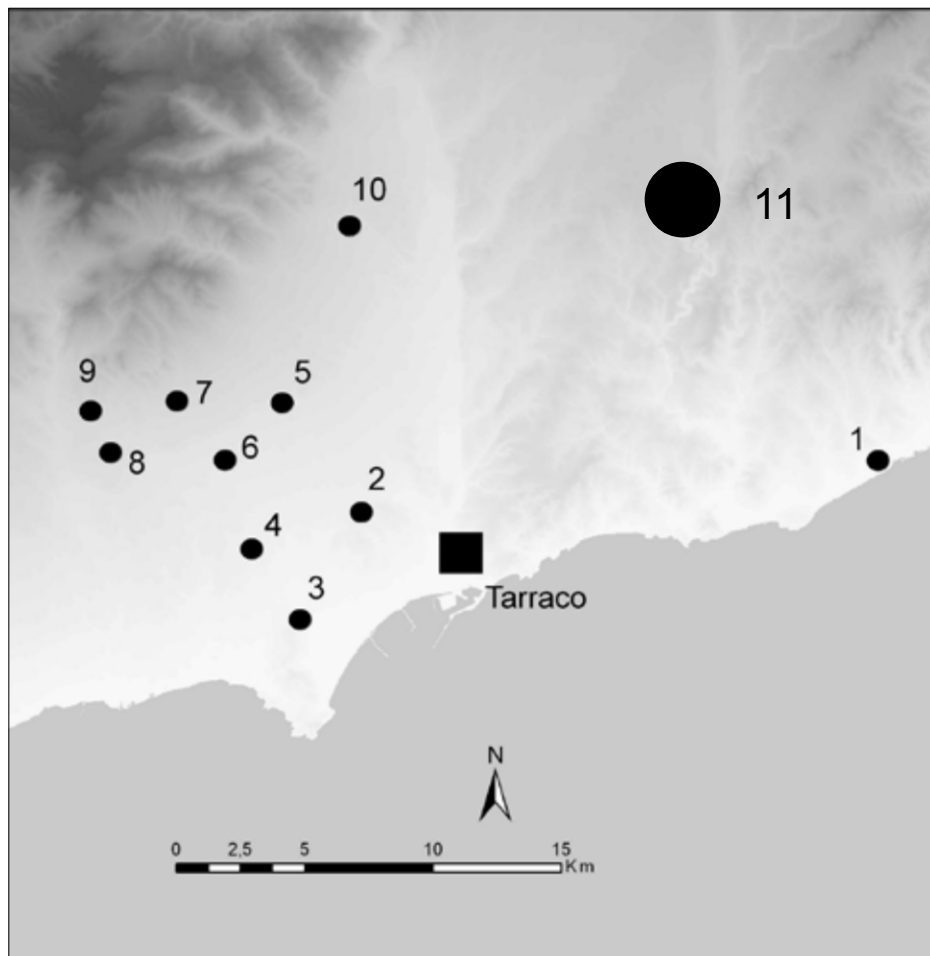

Figura 1. Mapa de situació del jaciment, en relació als altres forns d'època imperial de l'àrea central de l'ager Tarraconensis (mapa de base elaborat per Hèctor Orengo). 1- La Clota (Creixell); 2- els Antigons (Reus); 3- Muebles Aterco (Vila-seca); 4- La Canaleta (Vila-seca); 5- El Brugar (Reus); 6- El Vilar / L'Hort Lluny (Reus); 7- La Buada (Reus); 8- Mas d'en Corts / Les Planes del Roquí (Riudoms-Reus); 9- Mas de Gomandí (Riudoms); 10- el Vila-sec (Alcover); 11- Camí de Bràfim (Puigpelat).

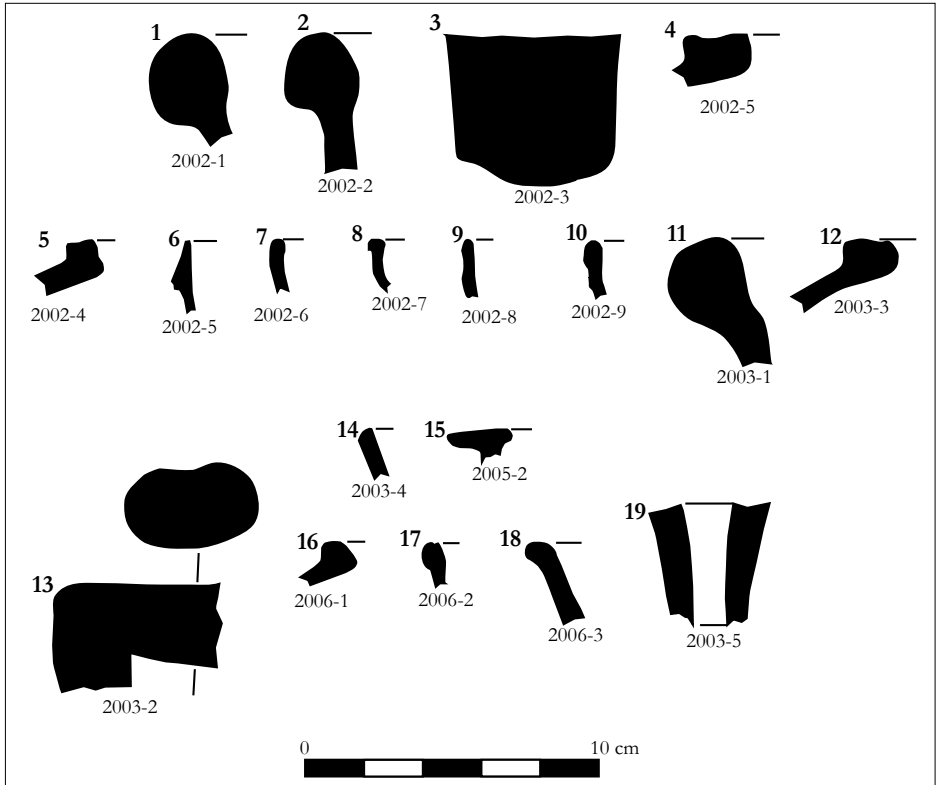

Figura 2. Materials recuperats en les prospeccions del 2012 (Dibuixos de Joan Canela). 1 a 3, 11 i 13- Fragments de vora, pivot i nansa d'àmfora tarraconense Dressel 2-4; 4, 5 i 12- Fragments de vora de tenalla de ceràmica ibèrica oxidada; 6, 8 i 9- Fragments de vores de terra sigil·lada gàl·lica; 10 i 14- Fragments de vores de bols de terra sigil·lada africana A; 15- Fragment de vora de kalathos de ceràmica ibèrica oxidada; 16- Vora d'àmfora ibèrica; 7 i 17- Fragments de vores de ceràmica de cuina africana; 18- Fragment de vora de bol de ceràmica tosca reduïda; 19- Fragment de tubulus.

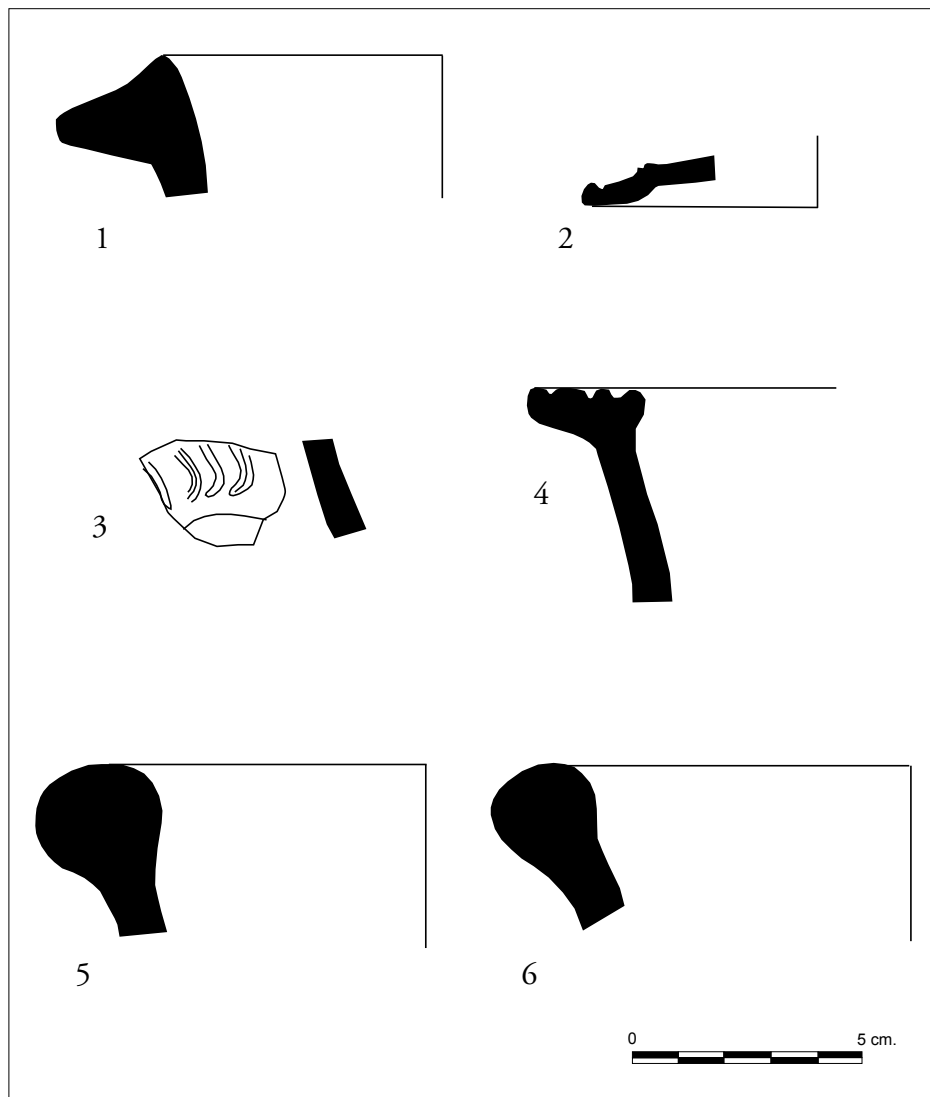

Figura 3. Materials estudiats de la col·lecció particular (1) (Dibuixos de Ramon Járrega). 1- Vora d'àmfora greco-itàlica; 2- Peu de copa de terra sigil·lada itàlica decorada; 3- Fragment informe de terra sigil·lada gàl·lica decorada; 4- Vora de cassola o gibrell de ceràmica comuna; 5 i 6- Vores d'àmfores tarraconenses de la forma Dressel 2-4.

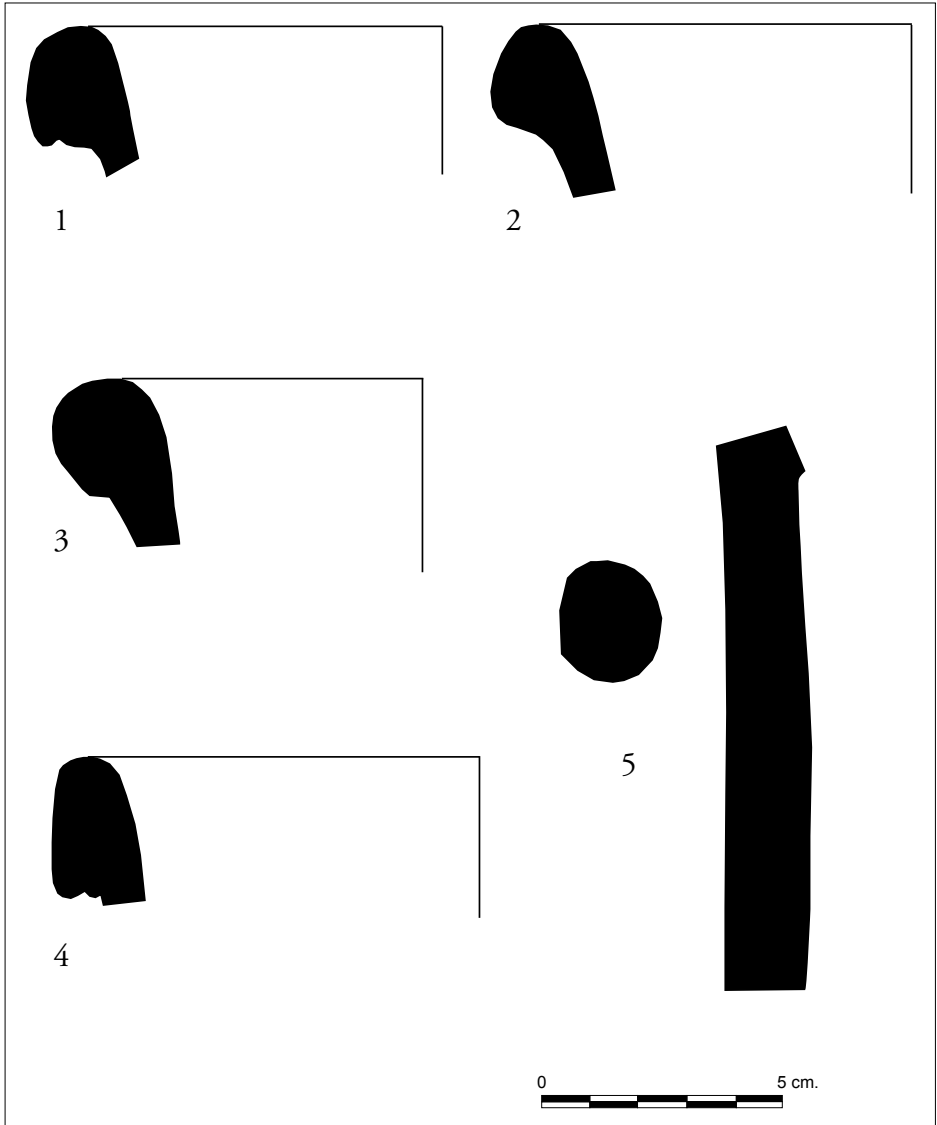

Figura 4. Materials estudiats de la col·lecció particular (2) (Dibuixos de Ramon Járrega). 1 a 3- Vores d'àmfores tarraconenses de la forma Dressel 2-4; 4- Vora d'àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4 evolucionada; 5- Nansa d'àmfora tarraconense de la forma Dressel 2-4.

Figura 5. Materials metàl·lics procedents del jaciment. D'esquerra a dreta i de dalt a baix: dracma emporitana, as ibèric, semis ibèric de Kesse?, semis de Gadir, as d'Ilerda, fibules i mànec de bronze (Iñaki Matias/ICAC).